

*41. Blazhen onja, kojto obryshta vnimanie na nemoshtnija.
V zyl den shte go izbavi Gospod.*

Prez vsichkite chetiri godini na vojnata iz Saraevo se luta kato prokylnat gradskijat lud Nikola Chernorabotnik i vsichko onova, koeto gradyt ne smee i da proshepne, mu se pripisva na nego. Edno uzhasjavashto vreme taka syzdava svoj mitichen geroy ot dushevno bolnija kletnik Nikola, predvoenen dyrvodelec, kojto ot svoja zanajat zapazil samo edna dyrvena letva, kojato konvulsivno stiska v myrshavata si kokalesta ryka – podpira se s neja, vyrty ja, razmahva ja i zaplashva, vodejki neprekysnato njakakyv, izvesten samo na nego, bezkraen monolog, pylen s shum i gnjav.

Kljoshstav i s dylgi kraka kato podvizhni mashi, tozi chetirijsetgodishen myzh e oblechen v nechij izhvyrten frak s prekaleno kysi rykavi, prepasan s vyzhe. Na glavata mu, vyrhu kyso ostriganija mu cherep, vinagi e prashnoto bombe, pomalko s dva nomera. Ot rykavite mu styrchat posineli deformirani ryce, bez riza, a gyrдите mu se krasjat ot razlichni znachki, rozeti i otlichija, sybrani koj znae na koe smetishte. Nikola Chernorabotnik, za kogoto se govoreshe, che bil uvazhavan dyrvodelec i che proizhozhdal njakyde ot Chehija, krachi byrzo prez dnite na detstvoto mi, sjakash pochty leti, bez da dokosva greshnija saraevski asfalt, kato njakakyv magjosnik, kojto mozhe vsichko i se osmeljava da napravi vsichko. Na prostornija ploshtad mezhdu novata pravoslavna cyrkva i Markale, nemicite, sled idvaneto si, izdigat visok obelisk, zavyrshvasht s prechupen kryst, na kojto sedi gramaden siv orel s razpereni krile. Nikola go obikalja i go goni s letvata, vikajki

kolkoto mu glas dyrzhi, che “shte ima hljab, chak kogato taja garga si otleti ot Saraevo!” Vypreki che v grada ima oshte dvama prochuti ludi – Mushan, kojto s vse sila se udrja s jumruci po glavata, vikajki kolkoto mu glas dyrzhi: “Daj bozhe da umra!” i ludijat Lazar, na kogoto vse mu otrkadvat obuvkite, dokato spi – Nikola Chernorabotnik vyv vseki sluchaj e naj-prochutijat.

Saraevskata legenda razkazva, che prez poslednite dni na vojnata go ubili nemcite, kogato, vizhdajki gi kak marshiruvat, izpylneni s gordost ot sebe si i svojata sila, kato podvizhni olovni vojnici, izvikal s cjalo gyrlo: “Halt!” Dresirani, kakto Bog gi e daril, nemskite vojnici se zakovali na mjasto, v redica, prava kato pod konec. “Samo Hitler i az mozhem da vi sprem !” – zahilil se Nikola Chernorabotnik s bezzybite si usta i padnal ot otkosite na shmajzerite, pokosen na brega na Miljacka kraj Principovija most, zaplashtajki s glavata si poslednata si shega. Vse pak, po-verojatno e ot nego da sa se otyrvali osvoboditelite na Saraevo, na koito syshto se podigral, v novoto vreme, koeto njamalo prekaleno chuvstvo za takyv vid humor. No, kakto i da e, s izchezvaneto na Nikola Chernorabotnik gradyt sjakash sam sprjal sobstvenata si bezumna vyrtelezhka, pusnata i zavyrjtjana ot onzi blagoroden lud.

Kazvat, che vednyzh pitali Ivo Andrich, dali v bosnenskite gradcheta, kakto njakoga, vse oshte ima po edin gradski lud, a toj im otgovoril, che dnes ima po edin umen!

I taka, celijat tozi malyk Vavilon ot razmeseni narodi i veri zhiveeshe zaedno, zashtoto trjabvashe da zhivee i prezhivee: mjusjulmanite pokraj syrbite i hyrvatite, evreite kato samotno jato ispanski ptici, malkata armenska obshtnost, familija na drebni tyrgovci, bylgarite, prochuti gradinari v obshirnoto Saraevsko pole, doshli koj znae kak v tozi grad, chehite, predimno mashinisti i muzikanti, ungarcite – zemlemeri

i pivovari, koito zavinagi zasednali tuk, ostanali sled poslednata vylna zamirasht avstroungarski otliv, malobrojnite originalni turci s ekzotichni dekadentski lica i dostolepno dyrzhanie, zabraveni ot predcite si v тази vlahzna i sumrachna kotlovina, kogato te se iztegljali obratno v Mala Azija. Tuk zhiveeha oshte i rusnaci ot carska Rusija, izbjagali v Kralstvo Jugoslavija ot Oktomvrijskata revolucija (lekari, oficeri i balerini) i oshte hiljadi drugi prishylci, seljani, koito instinktivno se spuskali ot planinite dolu v grada, chinovnici na Monarhijata, preselnici s naj-razlichni sydbi i proizvod. I, bez da znae, vseki ot tjah beshe priemnik na dylgata tradicija na svoja narod i svojata vjara – naslednik na vekovno podozrenie i netyrpimost, gravirani v istoricheskata mu pamet. Prinudena da prezhivjava dylgi periodi na tyrpenie, tjahnata omraza eksplodirashe v miga, v kojto za nejnija glad vyznikneha blagoprijatni obstojatelstva: prevrati, krizi i vojni. Togava ot licata na statistite v tozi spektakyl padaha maskite na prikrito prestruvane, zashtoto zapochvaha da vjarvat, che naj-posle e doshyl istoricheskijat im chas. I vsichki tezi narodi i veri se strojavaha na edna ili druga strana, pravejki vremenni syjuzi, za da specheljat vreme, i taka mjusjulmanite po vremeto na Nezavisimata Hyrvatska dyrzhava stanaha “hyrvatsko cvete”, a belite rusnaci obljakoha uniformi s prechupeni krystove, dokato syrbite, ciganite i evreite v tezi dramy obiknoveno poluchavaha roljata na zhertva.

Zhiveejki taka, prividno zaedno i na pryv pogled v syglasie, vseki se chuvstvashe oshteten ot drugite. Mjusjulmanite nikoga ne se prostiha sys zelenija si syn za Otomanskata imperija, nito pyk syrbite njakoga zabraviha koj e unishtozhil njakogashnoto im carstvo, koeto izlizalo na bregovete na dve moreta v Sredizemnomoriето. Hyrvatite nikoga ne prezhaliha, che pronikvaneto na katolicheska Evropa e sprjano ot Predimareta – nenarushimata granica, pred kojato

svyrshvaha sivopepeljavite mnogoetazhni sgradi i hoteli i zapochvaha kepenci, tekii, bezisteni i dzhamii. Sefardite nikoga ne zabraviha svojata ispanska rodina, ot kojato bili progoneni i chiito posledni sledi pazeha v domashnite obredi i ezika; armencite nikoga ne iztriha ot pametta vsichki pogromi, pri koito turcite bjaha klali predcite im, a i poslednijat oboist, cheh, ot orkestyra na operata, se schitashe za oshteten, che trjabva da sviri v тази balkanska dupka, a ne v prazhkoto *Divadlo*.

Vse pak, oshte kato deca ni privlichashe s tajnstvenostta si zatvorenijat isljamski svjat, s kojto mozhehme da se zapoznaem samo otvyn, ot ulicata. Ot ygyla na esnafskoto ni tesnogrydie, toj ni izglezhdashe zhivopisno, misteriozno i chuvstveno; njamahme nito dostyp, nito pyk naj-dobrite ni prijateli ot mohamedanska vjara njakoga sa ni kaneli v kyshtite si, no ponjakoga uspjavahme da nadniknem zad prozorechnite reshetki ot dyrveni letvichki – *mushebak* – v dvorovete, koito se krieha zad visoki zidove ot trambovana pryst i kirpich i porti s halki za pochukvane. Dvorovete bjaha zastlani s kaldyrym ot beli obli kamyni, trevata mezhdu koito beshe grizhlivo plevana, a chesto v tjah se namiraha i shadravani – malki fontani, i mnogo pystri cvetja. Zhenite se krieha ot nashite pogledi – zyrvahme samo razvjavaneto na shalvarite im ot sharena koprina. I dokato nie objadvahme na masi, ot chinii i s *escajg* (Esszeug) – pribor za hranene, te sedjaha *a la turka* na niska trapeza, sinija, na kilimcheta, i s prysti topjaha samunite v obshtata plitka kalajdisana tepsija. Bashtite im bjaha neprikosnoveni gospodari na svoite semejstva. Prez vreme na ramazanskite posti nashite vrystnici strogo spazvaha zabranata prez denja da ne jadat i da ne pijat voda. V uchilishte ne se razlichavaha po nishto drugo ot nas, pravoslavnite i katolicite, osven, mozhe bi, samo po tova, che bjaha obrjazani i govoreha s

edin njuans po-meko, често ne razlichavajki *ch* i *sh*, a i se zaklevaha po drug nachin, kato kazvaha “dina mi!” (vjarata mi).

Ot vekove Bosna – a osobeno grad Saraevo – e smjatana za pazitel na naj-chistata isljamska vjara, za razlika ot Carigrad, kojto vse poveche bil sklonen da priema evropejskoto novatorstvo, taka che v neja postojanno izbuhvali buntove, ostanali v istorijata, koito Otomanskata imperija trjabvalo da potushava sys sila. Taka i turskijat voenachalnik, rodom ot Lika, pomak, dezertjor ot avstroungarskata armija, Omer Pasha Latas, prez 1858 godina vljazyl na kon s nakazatelna ekspedicija v Saraevo, za da vyvede red v tozi tymen vilayet i da izponakazhe vyzgordjalata se saraevska i bosnenska aristokracija. I dokato Kemal Atatjurk oshte prez dvajsette godini na tozi vek zabranil v Turcija noseneto na bula i feredzheta, v Saraevo te se noseha chak do 1945 godina, kogato bjaha zabraneni sys zakon, predizvikal vseobshto negoduvanie sred mjusjulmanskoto naselenie. Beshe ni stranno da vizhdame sysedkite si ot ulicata da minavat s dylgi feredzheta i s tymen voal prez liceto (edva kogato leko go povdigneha i ni se usmihneha, mozhehme da gi poznaem) ili nashite uchiteli da otivat v Gazi Husrev-begovata dzhamija na poklonenie, dostolepno nosejki cherveni fesove na glavite si. V prohladnija dvor na тази dzhamija vizhdahme hodzhi i religiozni fanatici s vosychnoblede lica s ogromni tymni ochi i sini krygove pod ochite, koito gorjaha kato v njakakva treska; ottuk minavaha i dervishi ot zabraveni sektii, myzhe s chalmi, prosjaci i bozhi hora s brysnati temena, oblecheni s dripi, sakati i mydreci s dylgi pobeledi bradi. Mieha krakata si pod struite na kamennija fontan v kojto bylbukashe bistra svjata voda, nahluzvaha nalymite i otivaha da se moljat.

“Imamyt plesna s ryce i cjaloto tova stado vjarvashti padna na kolene s priglushen shum, sjakash prikladi na pushki udrjat po komanda v zemjata – zapisva neizvesten pytepisec v

Revue des deux Mondes prez 1890. – Za njakolko minuti se vizhdat samo stypalata na bosite kraka pod masa cherveni, sini ili cherni parcali. Gyrbovete se izpravjat, previvat, poklashtat v syvyrshena syglasovanost, kaktto na manevri. I vpechatlenieto ni naj-malko ne e groteskno. Tazi ednoobrazna gimnastika, pri kojato nikoj ne dyrzhi da se razlichava ot syseda si, krie v sebe si chudesen urok po pokornost...”

Vsichko tova za nas, hristijanite, na koito komunizmyt se opitvashe da ni otneme pravoto na nashata vjara, ni vyzdejstvashe ekzotichno, kato njakakyv cveten amerikanski film, chieto dejstvie se razviva v Blizkija iztok. Struvashe ni se, che sme po-bogati s poznavaneto na edin drug svjat, kojto povecheto ot Evropejcite nikoga njama da opoznajat otblizo.